

УДК 94: 272(477.7)»192/193» DOI: 10.26661/swfh-2018-50-031

Римо-католицьке духовенство на Півдні України в 20-30-ті рр. ХХ ст.: Йосип Крушинський

В.П. Ганзуленко

*Запорізька ЗОШ I-III ступенів № 103,
nemchur@ua.fm*

Ключові слова:

Римо-католицька церква, Південь України, духовенство, антирелігійна політика, політичні репресії.

Стаття присвячена дослідженню долі римо-католицького духовенства на Півдні України в умовах суспільно-політичних трансформацій 20-30-х рр. ХХ ст. На прикладі священика Йосипа Крушинського проаналізовано методи боротьби радянської влади з релігією, простежено наслідки деструктивного впливу антирелігійної політики на функціонування Римо-католицької церкви, визначено масштаби втрат серед духовенства під час масових політичних репресій. Автором статті розкрито життєвий та творчий шлях священика, з'ясовано особливості його церковної та соціальної діяльності. Визначено роль Й. Крушинського в розвитку Римо-католицької церкви, збереженні її організаційної будови та життєздатності в часи запровадження державного атеїзму.

Roman Catholic clergy in the South of Ukraine in the 20-30's of the 20th century: Yosyp Krushynskyi

V. Hanzulenko

Zaporizhzhia Secondary School № 103

Key words:

Roman Catholic Church, the South of Ukraine, clergy, antireligious policy, political repressions.

The article is devoted to the research of the Roman Catholic clergy's fate in the South of Ukraine in the conditions of socio-political transformations of the 20-30's of the twentieth century. The methods of struggle between Soviet power and religion are analyzed, the consequences of the destructive influence of anti-religious policy on the functioning of the Roman Catholic Church are traced, and the scope of losses among the clergy during mass political repressions are determined on the example of the priest Yosyp Krushynskyi. The author notes the repression of second half of the 30-ies of the 20th century against the clergy and believers, were directed by the Soviet government on the final liquidation on the Roman Catholic Church and the deprivation of her social influence, especially during the Holodomor of 1932-1933. Manifestation of the social service of the Roman Catholic Church at this time was the organization of famine relief, the priests and the Roman Catholic charitable organizations by all possible means tried to help the starving people of the South of Ukraine.

The author of the article describes the vital and creative path of the priest and clarifies the features of his church and social activity. The role of Y. Krushynskyi in the development of the Roman Catholic Church, preservation of its organizational structure and viability during the implementation of state atheism is defined.

Репресії 20-30-х рр. ХХ ст. стали невід'ємною складовою антирелігійної політики радянської влади та, водночас, «дієвим» аргументом у ліквідації релігії як соціального явища. Радянська влада прагнула викоринити ідеологічно неприйнятну релігію із людської свідомості, нехтуючи при цьому тисячами людських життів. Це був час нищівної руйнації Римо-католицької церкви на теренах СРСР, морального та фізичного знищення

священнослужителів, переслідування віруючих.

Сьогодні як вітчизняними, так і закордонними науковцями, зокрема Н. Рубльовою, Е. Бистрицькою, О. Пасечником, Г. Стронським, О. Ліценбергер, О.Шпаком та іншими зроблено значний внесок у дослідження державно-церковних відносин у означений період, визначені форм, методів, масштабів та наслідків антирелігійної боротьби владних структур. Водночас, недостатньо уваги

приділяється вивченню діяльності окремих церковних діячів та їхньої ролі у розвитку РКЦ загалом, зокрема – генерального вікарія Тираспольської дієцезії, прелата Йосипа Крушинського.

Мета статті дослідити життєвий шлях патера Й. Крушинського, з'ясувати його вплив на функціонування РКЦ в умовах суспільно-політичної ситуації 20–30-х рр. ХХ ст.

Йосип (Йозеф) Петрович Крушинський народився 1865 р. на хуторі Лев'яново під Маріуполем у німецькій католицькій родині. Його батько був селянином, а мати, традиційно для католицьких родин, – домогосподаркою. З дитинства Й. Крушинський виховувався у вірі, тому досить рано визначився з обранням свого життєвого шляху. У сімнадцятирічному віці майбутній патер вступає на навчання до Саратовської духовної семінарії Тираспольської дієцезії. Під час навчання проявляє себе як один з найкращих семінаристів.

Після успішного завершення семінарії 5 лютого 1889 р. Йосип Крушинський приймає сан священника. Протягом тривалого часу патер виконував душпастирські функції у німецьких колоніях Зельман та Марієнталь що на Поволжі. У 1900 р. його було призначено деканом Зельманівського деканату Тираспольської дієцезії із загальною чисельністю понад 25 тис. віруючих. Патер брав активну як у розвитку деканату в цілому, так і колонії Зельман зокрема. Так у 1902 р. за його ініціативи та безпосереднього керівництва у с. Зельман було побудовано та освячено нову кам'яну церкву [1].

Треба зазначити, що починаючи з 1892 р. Й. Крушинський поєднував пастирську і викладацьку діяльність у саратовській духовній семінарії. Він мав учене звання професора та викладав богословські науки, канонічне й цивільне право, літургику, французьку мову, латинь та загальну історію. Впродовж 1901–1903 рр. обіймав посаду ректора духовної семінарії, де на той час навчалось 160 вихованців, з них 136 німців, 11 поляків, 7 литовців, 2 грузини, 2 чехи та 1 вірменин [2].

Йосип Крушинський був неординарною, творчою особистістю. Патер займався літературною й видавничою справою. Тривалий час він був незмінним редактором німецькомовного тижневика «Клеменс» («Klemens»), який видавався у Саратові в 1897–1907 рр. журнал мав декілька традиційних рубрик, зокрема – папські послання та виступи, єпископські послання, офіційні новини, об'яви, статті, оповідання, вірші, повідомлення з колоній, біографії, новини, історія, різне та інші. Окрім релігійних матеріалів на сторінках журналу публікувалися відомості з історії заснування колоній, особливостей побуту, традицій колоністів. Велика

увага приділялась таким питанням як: шкільна освіта й доля рідної мови, національне питання, стан господарств у поселеннях, взаємини з місцевим населенням, відомості про події у Німеччині.

Також впродовж 1917–1918 рр. Й. Крушинський був редактором газети «Deutsche Stimmen» – німецькомовної католицької щотижневої газети, яка виходила друком на кошти «Народного союзу німецьких католиків Поволжя». Редакція газети розташовувалася у приміщенні Саратовської духовної семінарії, а сама газета фактично була друкованим органом Тираспольської дієцезії РКЦ у 1917–1918 рр.

Йосип Крушинський був не лише редактором періодичних видань, а й автором багатьох статей та оповідань історичного, краєзнавчого, релігійного та публіцистичного характеру. Свої літературні твори патер підписував літературним псевдонімом И[е]ронімус (Hieronymus).

У 1899–1900 рр. вийшла друком історична повість Й. Крушинського «Stephan Heidel», опублікована на шпальтах журналу «Клеменс». Твір присвячено переселенцям з Німеччини, які шукаючи кращого життя та зневірившись у розвитку власної країни переселяються до Російської імперії. На прикладі одного з головних героїв Конрада та його дружини Ангели, які переїхали до Тверської губернії та заснували невелике селище Seemann, автор яскраво розкриває особливості та перипетії переселенського життя, взаємини з владою Російської імперії та місцевим населенням, побутові негаразди. У своєму оповіданні Й. Крушинський наголошує, що загалом на Волзі було засновано 102 німецьких колонії, які були розділені за віросповіданням, також у колоніях існував розподіл населення за соціальним та майновим станом, діяла своя правляча ланка. Автор використовує не лише історичні факти, але й спогади очевидців [3].

Патер Й. Крушинський також був автором наукової розвідки з історії діяльності Єзуїтського ордену на Поволжі.

На початку ХХ ст. успішно складалася церковна кар'єра патера Й. Крушинського. У 1903 р. він отримав почесний титул прелата консисторії та посаду офіціала єпархіального суду, а 1 травня 1904 р. генерального вікарія Тираспольської дієцезії. Починаючи з 1904 р. займав керівні посади у Тираспольській консисторії. З 1911 р. – архідиякон кафедрального капітула та голова консисторії [1].

Однак, революційні події 1917 р., вир громадянської війни та встановлення більшовицької влади негативно позначились не лише на долі Й. Крушинського, а й на Римо-католицькій церкві

загалом. У 1918 р. патер за наказом єпископа Й. Кесслера залишає Саратов і разом з духовною семінарією переїздить до Одеси.

Зазначимо, що перипетії громадянської війни та більшовицька агресія деструктивно позначились на ієрархічній будові церкви. Єпископ Й. Кесслер вимушений був емігрувати до Європи. У наслідок переслідувань та «червоного терору» скорочується чисельність священнослужителів Тираспольської дієцезії. На 1920-й рік в Південній Україні не залишилося жодного католицького ієрарха, за винятком 70-річного єпископа А. Церра, що перебував на пенсії й не виконував душпастирських обов'язків [4, с. 316]. Водночас саме єпископу Церру належить непересічна роль у збереженні життєздатності церковної структури. У період 1920-1926 рр. ним таємно було висвячено 9 священників, 6 з яких для Тираспольської дієцезії [5]. Значно скоротився й управлінський штат дієцезії. Кафедральний капітул, дієцезна консисторія та курія формально існували до 1926 р., однак, фактично їх функції були об'єднані та виконувалися вищими духовними особами Тираспольської дієцезії, що залишилися на Півдні України, зокрема – Й. Крушинським, А. Циммерманом, О. Фрізоном та іншими. Радянська влада також заборонила діяльність духовної семінарії.

У цих складних умовах з метою збереження церковного устрою в південному регіоні від цілковитого знищення Й. Крушинський негласно перебирає на себе функції керманіча та координатора південної частини Тираспольської дієцезії.

У 1919 р. патер оселяється в німецькій колонії Карлсруе що під Миколаєвим. З метою отримання засобів існування він влаштовується в місцеву німецькомовну гімназію, де стає викладачем Закону Божого та приватно навчає колишніх семінаристів [6, с.403]. Через два роки влада заборонила патеру займатися викладацькою діяльністю, його було звільнено з гімназії. У наступному 1922 р. Й. Крушинського призначають настоятелем католицького костелу в с. Карлсруе. Цю посаду він обіймав впродовж десяти років.

Після спроб Ватикану у середині 20-х рр. реорганізувати діяльність Римо-католицької церкви на підрадянській території Йосипа Крушинського було призначено генеральним вікарієм Апостольського адміністратора Південної частини Тираспольської дієцезії, юрисдикція якої поширювалась на Південь України, Донбас та Крим [7].

Святим Престолом пропонувалося Й. Крушинському отримати сан єпископа та очолити РКЦ на Півдні України. Однак, враховуючи свій вік та постійні переслідування й перешкоди з боку

влади патер відмовився від єпископської мітри. Водночас він погодився обіймати посаду Апостольського адміністратора південної частини Тираспольської дієцезії до моменту призначення та висвячення у сан нового єпископа, яким у 1926 р. став Олександр Фрізон.

Проте влада штучно обмежувала процес передачі повноважень керманіча дієцезії, заборонивши О. Фрізону під загрозою тюремного ув'язнення залишати Сімферополь, де він у той час мешкав. Й. Крушинський також був під постійним контролем органів влади та агентів ДПУ. На священника постійно чинився адміністративний та психологічний тиск. Через небезпеку за своє життя та підлеглих йому священників він змушений був неодноразово виступати з заявами про лояльність до радянської влади, погоджуватись на умови щодо функціонування РКЦ у регіоні, звертатися з рекомендаціями до своїх підлеглих щодо виконання тих, чи інших приписів радянської влади. Однак, зауважимо, що ці звернення мали завжди рекомендаційний характер і мали на меті зберегти життя людей та знайти компроміси у стосунках з владою.

Так влітку 1934 р. влада змусила патера рекомендувати священникам обмежити листування з іноземними громадянами та організаціями, а також у припиненні сприяння в одержанні від них допомоги для голодуючих віруючих на теренах УСРР [6, с.403].

Однак, навіть такі лояльні, провладні дії не змогли не змогли вберегти патера від колішат радянської репресивної машини. Наприкінці грудня 1934 р. у помешканні Й. Крушинського в с. Шпаєр Карл-Лібкнехтського району було проведено обшук. Ніяких доказів, які б компрометували патера виявлено не було, проте, так би мовити про всяк випадок, Й. Крушинського звинуватили у наданні допомоги «міжнародній буржуазії» та участі у контрреволюційній організації. Враховуючи 69-річний вік священника у якості запобіжного заходу у нього було взято підписку про невіїзд із с. Шпаєр.

Слідчих, у першу чергу, цікавила діяльність самого прелата та підлеглих йому священників у часи голоду 1932-1933 рр., їхнє листування з представниками Ватикану та інших закордонних підрозділів РКЦ й міжнародних організацій, передача за кордон відомостей про голод та його масштаби, організація допомоги голодуючим. Головним же аргументом на користь провини священника стали матеріали обліку померлих під час голоду із зазначенням причини смерті.

Окрім того, аби підірвати авторитет патера серед вірян, влада звинувачувала священника у

експлуатації селян, антиколгоспній діяльності та організації саботажу хлібозаготівельної кампанії. На патера було навішано тавро «куркуля», а його й без того нечисленне майно конфісковано.

Рішенням Колегії ОДПУ Йосипа Крушинського засудили до трьох років заслання у Казахстан. Все під час заслання Одеською прокуратурою було інспіровано «показовий процес» проти римо-католицького духовенства Карл-Лібкнехтського району, головним обвинуваченим у якому виступав Й. Крушинський. Йому закидалися звинувачення у створенні зашистської організації, до складу якої також входили священики Р. Лоран, І. Таубергер, А. Гофман та Й. Келлер.

У доповідній записці наркома внутрішніх справ і голови ДПУ УСРР В. Балицького стосовно матеріалів справи патерів значилося: «Маючи безпосередній зв'язок із закордонними фашистськими центрами і отримуючи від останніх під виглядом «матеріальної підтримки» грошові субсидії на контрреволюційну роботу, ця група під керівництвом прелата Крушинського вела роботу по організації масових звернень нім[ецького]населення до фашистських центрів з проханням надіслати «допомогу», спрямовуючи за кордон провокаційні листи. Група пропагувала серед нім[ецького]населення ідеї фашизму, вербувала агентуру в нім[ецьких]колоніях тощо» [8, арк.49].

В межах показової справи над патерами була проведена широкомасштабна операція «Католік» серед німецького населення Карл-Лібкнехтського району, внаслідок якої десятки людей були звинувачені у співпраці з фашистською Німеччиною та отримали чималі строки позбавлення волі, заслання до північних районів СРСР або, навіть, були розстріляні [6, с.404].

Згідно рішення спецколегії Одеського обласного суду римо-католицькі священики Й. Крушинський, Р. Лоран, І. Таубергер, А. Гофман були засуджені наприкінці квітня 1935 р. за ст.54-4 та 54-7 Карного Кодексу УСРР (надання допомоги «Міжнародній буржуазії» та шкідництво) до десяти років виправних трудових таборів. Справа Й. Келлера була виділена в окреме впровадження. Враховуючи похилий вік засуджених Й. Крушинського та Р. Лорана радянською владою було замінено ув'язнення на заслання до Казахстану [8, арк.49].

Складні природні та побутові умови, похилий вік, хвороби позначилися на здоров'ї Й. Крушинського. Впродовж 1935-1936 рр. неодноразово патер звертався за допомогою про зміну місця заслання та надання матеріальної підтримки з-за кордону до Катерини Павлівни Пешкової, яка була представницею Політичного Червоного

Хреста та офіційно опікувалася в СРСР долями політв'язнів.

Так у своєму листі до Катерини Пешкової у січні 1935 р. Й. Крушинський писав: «Катерина Павлівна, моя рятівниця, клопочіть у Москві, щоб мене позбавити від Азії. Чи не можна мене перевести в м. Янов, адже він далекий від прикордонної смуги. Досить з мене тих мук, які я переніс і переносу. Адже я старий і хворий.

Чи не можна просити про невелику, але щомісячної допомоги з-за кордону, а саме: 1) м. Опочно поблизу Варшави. Прелат Мар'ян Токаржевський. 2) Закопане. Ядвіга Здоховська...» [9].

У липні 1935 р. та через рік у червні 1936 р. патер Й. Крушинський висловлював подяку К. Пешковій за надану допомогу. З листа священика від 29 липня 1935 р.: «...Переказ на 50 крб. від 26/VII за № 725 отримав. Сердечне спасибі за пам'ять і увагу. Кілька днів тому отримав люб'язну відповідь на мій запит. Зрозуміло – результат мого прохання засмутив мене, але Ваш лист надав деяку іскру надії. Висловлюю мою глибоку вдячність за всі Ваші турботи щодо мене...» [9].

22 червня 1936 р. священик пише: «З щирою вдячністю сім повідомляю, що я цього числа отримав Вашу цінну посилку, подану в Москві 11-го червня ... Всі речі, перераховані в ордері 395, виявилися в наявності за винятком цукру. Чи не знаходжу слів, щоб гідно дякувати за такі цінні речі, особливо за білизну і кашне. Залишаюся вдячним Вам. Крушинський Йосип Петрович» [9].

Отже, як видно з листування ані 1935 р., ані у наступному 1936 р. прохання патера щодо зміни місця заслання не були виконані. Політичний Червоний Хрест – одна з небагатьох організацій, яка надавала реальну та таку очікувану допомогу політв'язням. Катерина Павлівна Пешкова через свою організацію морально та матеріально підтримувала не лише патера Й. Крушинського, але й багатьох інших ув'язнених різних конфесій та віросповідань.

Останні надії на зміну вироку були втрачені патером після заборони у 1937 р. діяльності очолюваної К. Пешковою організації Політичного Червоного Хреста.

У засланні патер Й. Крушинський разом із своїм другом Р. Лораном заробляли на життя працюючи багато років пастухами у с. Талгар Алма-атинської області [6, с.410].

Однак, незважаючи на всі тяготи долі, Йосип Крушинський не втратив віри та любові до людей та Бога. Навіть у засланні продовжував таємно виконувати душпастирські функції серед римо-католиків, які знаходилися у засланні

на території Казахстану. За даними Польського посольства священник був заарештований знов наприкінці 1937 р., однак, залишився у місті заслання. Незадовго до своєї смерті. патер зміг скромно відзначити п'ятдесятиліття своєї священницької діяльності.

Помер Йосип Крушинський 31 липня 1940 р. та був похований у Алма-Аті (Казахстан) своїм другом патером Рафаїлом Лораном [10, с.101]. Згідно з висновком Генеральної прокуратури України від 30 жовтня 1992 р. Й. Крушинський був реабілітований [6, с.404].

Отже, постать Йосипа Крушинського належить до числа мучеників віри, чий життєвий шлях припав на період масових політичних репресій. Ламаючи долі людей, влада прагнула викоринити релігію із людської свідомості, похитнути устої незламної віри. Патер Й. Крушинський, як і багато інших представників Римо-католицької церкви, стали жертвами нищівної антирелігійної політики радянської влади. Його доля є невід'ємною частиною загальнолюдської трагедії 20-30-х рр. XX ст.

Джерела та література

1. Шпак А. Крушинський Иосиф Петрович [Електронний ресурс] // История немцев Поволжья. – Режим доступа : <http://lexikon.wolgadeutsche.net/article/173>
2. Шпак А. Тираспольская епархия [Електронний ресурс] // История немцев Поволжья. – Режим доступа : <http://lexikon.wolgadeutsche.net/article/291>
3. Крушинский И. Стефан Хайндель [Електронний ресурс] // История немцев Поволжья. – Режим доступа : <http://wolgadeutsche.net/bibliothek/DjVu/Ausgabe1.pdf>
4. Рубльова Н. Ліквідація в Україні Римо-католицької церкви (кінець 1917-1937 рр.) / Наталія Степанівна Рубльова // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2000. – № 2/4 (13/15). – С. 311-330.
5. Gędek Ł., Krzyżowski T., Żurek M. Zarys Historii diecezji odeskosymferopolskiej / Ł. Gędek, T. Krzyżowski, M. Żurek. – Odessa-Kraków, 2011. – 300 s. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://catholicodessa.info/UA/kuria/historia-UA.htm>
6. Влада і костьол в радянській Україні, 1919-1937 рр.: Римо-католицька церква під репресивним тиском тоталітаризму / упоряд. та передмова Н.С. Рубльової // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2003. – № 2 (21). – 508 с.
7. Епископы Тираспольские [Електронний ресурс] // В свете Евангелие. – Режим доступа : http://procatholic.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=99:2008-02-18-08-45-30&catid=76:-1917-&Itemid=58
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6777. – 144 арк.
9. Письма католиков западного обряда 1918-1980-е годы [Електронний ресурс] // Из истории гонений Католической Церкви. – Режим доступа : http://cathol.memo.ru/DOC/PKK/letters_pdf/001972.pdf
10. Книга Памяти. Мартиролог Католической церкви в СССР / авт.-сост. о. Б. Чаплицкий, И. Осипова. – М. : Серебряные нити, 2000. – 832 с.